

vapaudenrakkaudesta, humanisuudesta ja demokraattisuudesta. Näitä suuren kirjailijan erinomaisia perinteitä vaalivat maailmankirjallisuuden edistykelliset koulukunnat, huomattavimmat mestarit. Mutta paljon on niitäkin, jotka nostavat kilvelle Dostojevskin taantumuksellisia aatteita ja pitävät kouristuksenomaisesti kiinni «dos-

tojevskilaisuudesta». Se on rakentamista hiekalle.

Se mikä Dostojevskin tuotannossa on arvokkainta, kytkeytyy hänen «kipeään omaantuntoonsa», Ihmisen vuoksi tunnettuun kipuun, «tämän maailman kasvojen» kieltämiseen. Ja juuri tämä antaa hänelle pysyvän oikeuden kuolemattomuuteen.

Eino KARHU,
filologian tohtori

Dostojevskin tuotanto Suomessa

SUOMALAISET alkoivat tutustua Dostojevskin tuotantoon kaudella, joka tunnetaan Suomen kirjallisuushistoriassa 1880-luvun realismin nimellä. Jos ollaan tarkempia aikamääriin nähden, niin tämä kausi käsitti yhden vuosikymmenen asemesta 19. vuosisadan viimeiset kaksi vuosikymmentä, 1880- ja 1890-luvun, jolloin realismi sai Suomen kirjallisuudessa suuntaa antavan aseman. Realismi vakiintui lähinnä sellaisten kirjailijain tuotannossa kuin Minna Canth, Juhani Aho, Arvid Järnefelt, Teuvo Pakkala, J. H. Erkko ja Suomen ruotsalainen kirjailija Karl Tavaststjerna.

Koska realismi muotoutui Suomessa paljon myöhemmin kuin Euroopan useissa muissa maissa, näytteli ulkomainen kirjallisuustaiteellinen kokemus tärkeää osaa suomalaisten kirjailijain luovassa työssä. Norjan ja Ranskan kirjallisuuden ohella erittäin suosittuun asemaan Suomessa pääsi venäläinen realismi. Tuona aikana suomalaiset tutustuvat mainioihin venäläisiin proosakirjailijoihin Gogoliin, Turgeniiniin, Tolstoiin, Gontsharoviin ja Dostojevskiin. Näiden kirjailijain tuotteita suomennetaan, ne kiinnostavat suomalaista kirjallisuuskritiikkiä, Suomen näyttämöillä esitetään venäläisiä näytelmiä. Raivatessaan tietä realismille omassa kansallisessa kirjallisuudessaan suomalaiset kirjailijat pitivät huomattavien venäläisten kirjailijain tuotantoa mallinäytteenä korkeatasoisesta realistisesta taiteesta. Turgenevin lahjakkuus oli lumonnut Juhani Ahon. Tolstoi (varsinkin hänen näytelmän-

sä) vaikutti Minna Canthiin, puhumattaakaan Arvid Järnefeltistä, huomatuimmasta suomalaisesta «tolstoilaisesta», jonka elämässä Tolstoilla oli niin suuri vaikutus. Teuvo Pakkala kirjoitti tulevalle elämäkertansa kirjoittajalle Juhani Siljolle: «Olen partaani naureskellut tälle arvostelijoiden vaikutusten etsinnälle, kun eivät ole haistaneetkaan suuntaa. Aivan väärälle ilmiansuunnalle ovat menneet. Heidän olisi pitänyt kääntyä itään eikä länteen. Sillä venäläistä kirjallisuutta olen intohimoisesti lukenut, mitä vain ruotsin ja suomen kielellä olen käsiini saanut. Ja sitä minä edelleenkin ihailen. Ja sieltä päin olen epäilemättä saanut syrjäisenkin huomattavaa vaikutusta (Dostojevski, Gogol).»

Dostojevskia alettiin suomentaa 1880-luvun lopulla. Lempeäluontoisen (kertomus, 1887) jälkeen suomennettiin Muistelmia kuolleesta talosta (1888) ja romaani Rikos ja rangaistus (1888—1889). Kertomukset ja romaanin suomensi Martti Vuori, silloinen hyvin tunnettu venäjistä suomentaja. Arvostellessaan Rikoksen ja rangaistuksen suomennosta Valvoja-lehti kirjoitti, että «Herra M. Vuoren toimesta on suomalainen kirjallisuus yllämainitun suomennoksen kautta tullut omistamaan yhden meidän aikakautemme merkellisimmistä kaunokirjallisista tuotteista». Puhuessaan Dostojevskin realismista arvostelija vertaili sitä ranskalaiseen naturalismiin. Hän kirjoitti: «"Rikos ja rangaistus" on tosin realistinen romaani, vaan ei suinkaan samassa merkityksessä, kuin esimerkiksi Ranskan nykyisimmän naturalistisen

koulun tuotteet. Se ei laisinkaan ole mikään jokapäiväisen elämän tyhjänperäisten ilmeitten kuvaus, vaan siinä on paljon enemmän sisällistä pontta, joka tekee teoksen arvon pysyväiseksi tulevinakin aikoina».

Venäläisen realismin ja ranskalaisen naturalismin rinnastaminen oli silloin melko yleistä suomalaiselle kritiikille ja sitä voidaan tavata muillakin kuin Rikos ja rangaistus-romaanin suomennoksen arvostelijalla Heikki Hyvärisellä. Tämä johtui siitä, että realistinen romaani oli monille Lännessä ja myös Suomessa suuri yllätys. Maailman kirjallisuuden nykyisimpänä saavutuksena tunnettiin Ranskan naturalismi. Mutta jo 1880-luvulla alettiin Euroopassa tajuta Venäjän kirjallisuuden yleismaailmallinen merkitys ja ranskalaisen naturalismin arvovalta tuntuvasti himmeni. Samoin Suomessa lukijain tutustuesssa venäläisten realistikirjailijain tuotantoon ranskalainen naturalismi joutui perääntymään taka-alalle eikä sitä enää pidetty verrattomana taiteellisenä näytteenä. Suomessa tuli tavaksi verrata venäläistä kirjallisuutta ranskalaiseen, ja tämän vertailun tulokset olivat sitäkin hämmästyttävämpiä, kun Ranskan kirjallisuudesta nähtiin vain naturalismi tämän kirjallisuuden nykyaikaisimpana suuntana eikä annettu riittävää arvoa sille, että ennen naturalismia Ranskassa oli Stendhal ja Balzac, samalla kun venäläinen realismi kiteytyi suomalaisten tietoisuuteen enemmän tai vähemmän yhtenäisenä historiallisena kokonaisuutena — Pushkinista ja Gogolista Tolstoihin ja Dostojevskiin.

1880-luvun Suomessa kirjoitettiin ihmetellen siitä, että Venäjällähän oli jo ennen ranskalaista naturalismia ollut voimakas realistinen koulukunta, josta on vasta nyt saatu laajemmin tietää Lännessä. Niinpä Karl Wetterhoff käsitellessään Finsk Tidskrift-lehdessä Gogolin, Turgenevin, Tolstoin ja Dostojevskin tuotantoa, kirjoitti vuonna 1885: «Todellista elämäni kuvaava ja totuutta etsivä kaunokirjallinen proosa syntyi Venäjällä omintakeisesti kymmenen vuotta ennen sitä, kun nykyaikainen realistinen romaani Ranskassa alkoi havitella jotain aivan uutta kirjallisuushistoriassa, minkä muuten tunnustavat hyvin auliisti uuden koulun kannattajat ja ihailijat muissa maissa». K. Wetterhoff korosti, että toisin kuin naturalisteilla ei venäläisillä realistisen romaanin luojilla ole «mieltymystä törkeään ja inhoittavaan», uskollisuus totuudenmukaisuudelle ei johdata heitä «sydämettömyyteen ja välinpitämättömyyteen, mutta sa-

malla heidän pessimistisyytensä ei ole vaikutusta tavoittelevaa kaunokirjallista nuotia, vaan tuskan huuto, joka purkauuu epätoivossa hätköivästä ja pimeydestä harhailevasta kanjan sydäimestä». Karl Wetterhoffin mielestä Venäjän yhteiskunta oli syvällisessä käymistilassa, «uusi Venäjä» etsi omaa tietä hyljäten Euroopan kaunokirjalliset ja maailmankatsomukselliset perinteet.

On mielenkiintoista panna merkille, että suomalaisten tutustuesssa venäläiseen realismiin heidän käsityksensä Venäjästä ja venäläisestä yhteiskunnasta, Venäjän parhaimpien edustajien yhteiskunnallisista ja sivistyksellisistä tavoitteista muuttui täydellisesti. Tuntuva iskun saivat vakiintuneet ennakkoluulot venäläisten sivistyksellisestä «epäitsenäisyydestä», ennakkoluulot jotka olivat usein melko vaikuttavia sivistyneiden ihmisten keskuudessa ja kirjallisuuspiireissä. Esimerkkinä voi olla August Ahlqvist, runoilija ja professori, joka 1850-luvulla matkusteli paljon Venäjällä alkaen Pietarin lähiympäristöstä aina Länsi-Siperiaan asti. Hän keräsi inkeriläistä folklorea ja tutki karjalaisia murteita. Keväällä 1856 hän matkusti Volgalle, missä tutki kaksi vuotta tataarien, tshuvastien, mordvan ja marin kieltä, ja matkusti sieltä Ob-joen ugrilaisten luo. Matkalla hän teki muistiinpanoja ja postitsi niitä Suomi-nimiseen vuosijulkaisuun ja Suometar-lehteen. Vuonna 1859 muistelmät ilmestyivät erillisenä kirjana. Erikoista kieliopillista aineistoa tässä kirjassa ei ollut kovinkaan paljon: sen Ahlqvist julkaisi tieteellisissä artikkeleissa. Matka-muistelmät oli tarkoitettu laajemmalle lukijakunnalle ja niistä syntyi helppotajujen kertomus tekijän tapaamien kansojen elinoloista ja tavoista.

Matkojensa aikana Ahlqvist tutustui moniin venäläisiin kaupunkiin ja yhdyskuntiin, tapasi mitä erilaisimpia ihmisiä karkoitetuista pakkotyöväengeista kuvernööreihin asti. Hän sai nähdä talonpoikien kurjuuden, virkamiehistön lahjottavuuden, kaupunkien pieneläjien ja maaseutu-aateliston henkisen rujouden. Ahlqvistia ihmetyttivät Venäjän maan luonnonrikkauudet ja sen silloinen hirvittävä takapajuisuus. Oli hedelmällisiä maita, laajat metsät ja kalarikkaita jokia, mutta kansa ei voinut mitenkään päästä eroon puutteesta. Yrittäessään selittää tämän syyn, Ahlqvist kyllä mainitsi maaorjuudesta. Niinpä hän pani merkille, että siellä, missä asui valtion eikä tilanherrojen talonpoikia, oli elämä parempaa. Matkalla Permistä Vjatkaan hän oli tavannut kyliä,

jollaisia hän ei ollut nähnyt muualla Venäjällä eikä edes muissakaan maissa, hän kirjoitti. Talonpojilla oli jyrkevät kaksikerroksiset talot eikä ollut jälkeäkään retuperästä eikä kurjuudesta. Paikallisen talonpoikaiston varakkuus teki Ahlqvistiin sitäkin suuremman vaikutuksen, kun mustanmullan alueeseen verrattuna olosuhteet maanviljelykselle olivat täällä vähemmän suotuisat. Matkustaessaan Kazanista pohjoiseen Ahlqvist oli iloinen voidessaan jättää hyvät orjuudelle, joka noilla hedelmällisillä seuduilla myrkytti koko olemassaolon.

Mutta Ahlqvist jäi kuitenkin liian voimakkaiden perinteellisten ennakkoluulojen valtaan voidakseen mietelmässään olla todella terävänäköinen ja avarakatseinen. Pannen merkille maorjuuden turmiolliset seuraamukset hän näki niissä jonkinlaisia venäläisen kansallisuuteen «ikivanhoja» piirteitä. Virkamiehistön lahjottavuudessa, kansassa ilmenevässä kaupusteluhengessä hän ei nähnyt vallitsevien omistussuhteiden turmelevaa vaikutusta, vaan venäläisen luonteen «ainoan intohimon». Maorjuus turmeli ihmisiä, alensi sekä herrat että orjat puoleksi eläimelliseen olotilaan, mutta Ahlqvist selitti tämän surullisenkuuluisalla «venäläisellä laiskuudella» ja sillä, että venäläiset kykenevät parhaimmalla tapauksella vain vastaanottamaan vierasmaalaista, mutta eivät pysty itse luomaan, minkä todisteeksi esitettiin löyhäperusteinen juttu samovaarista ainoana venäläisenä keksintönä. Jos uskoisi Ahlqvistia, niin Venäjällä ei ollut ikinä ollut suuria tiedemiehiä, ja «oikeista» runoilijoista oli vain Pushkin eikä hänkään ollut «puhdasverinen venäläinen». Nationalismin sokaisemana Ahlqvist ei huomannut omien väittämiensä mielettömyyttä ja naurettavuutta. Niinpä ilmaistessaan epäilyksensä Venäjän kuvaamataiteen olemassaolosta hän lisäsi «totuuden nimessä», että Helsingin ortodoksisessa kirkossa hän oli aikoinaan nähnyt ikoneja, jotka «ehkä» olivat venäläistä alkuperää. Vain tällaisten kirkkotiетоjen ja tavattoman itsevarmuuden varaan voidaan rakentaa tuollaisia johtopäätelmiä.

Näköpiirin nationalistinen suppeus ja yhteiskuntapoliittinen vanhoillisuus, jotka eivät sallineet Ahlqvistin nähdä Venäjän kulttuurin aikaansaannoksia eikä Venäjän vapausliikettä, vaikuttivat myös hänen suhtautumiseensa Suomen kirjallisuuden edistysmielisiin ilmiöihin ja lähinnä koko Aleksis Kiven tuotantoon, jonka panettelusta Ahlqvist sai surullisenkuuluisan maineensa.

Viime vuosisadan 80—90-luvuilla Ahlqvistille ominaiset primitiivit johtopäätelmät Venäjän kulttuurista olivat jo mahdollottomia, ja suuri merkitys tässä muutoksessa oli venäläisen, realistisen romaanikirjallisuuden lisääntyvällä leviämisenellä Suomessa. Eräs Finsk Tidskriftin kriitikko kirjoitti vuonna 1887, että venäläisen romaanikirjallisuuden menestys pani ajattelemaan, että Venäjän kansassa «uinuu henkisiä voimia, jotka pystyvät ajan tullen siirtämään vuoria. Ihmettelevä Eurooppa ei voi olla tuntematta tätä Venäjän uinuvaa kulttuurimahtia... Kuka Euroopassa olisi voinut — en sano kymmenen tai kaksikymmentä vuotta sitten, ei, vain muutama vuosi sitten — ajatella, että slaavilaisessa kirjallisuudessa, Venäjällä, jota pidettiin barbaarimaana, realismi olisi jo kauan sitten saavuttanut sellaisen kehitystason, jolle eivät edes etumaiset sivistyskansat voi asettaa vastapainoksi mitään tasavertaista».

Huomatuimpien venäläisten realistikirjailijain, muun muassa Dostojevskin tuotanto ihmetytti suomalaisia kirjailijoita taiteellisella voimakkuudellaan, laajamittaisella elämäntapavauksellaan ja peräänantamattomalla pyrkimyksellään edesauttaa yhteiskunnallisten tehtävien ratkaisua. Arvid Järnefelt kirjoitti kunnioittavasti eräässä artikkelissaan, että Gogolin, Turgenevin, Tolstoin ja Dostojevskin valtavan lahjakkuuden ansiosta Venäjän kirjallisuuden yhteiskunnallinen merkitys oli voimakkaasti noussut, se oli valloittanut itselleen riippumattoman aseman ja siitä oli tullut yhteiskunnan moraalinen tuomari. Kukin aika potee omia tautejaan, Järnefelt kirjoitti, sillä on omat kipeät pulmansa, jotka on saatettava yhteiskunnan tietoisuuteen, ja Venäjän kirjallisuus täyttää miehuullisesti tätä tehtävää. «Minusta näyttää olevan harvoja semmoisia kansoja, jotka antaisivat kirjallisuudelleen semmoista arvoa ja merkitystä kuin sille antaa Venäjä. Mutta toiselta puolen ja ehkä sentähden harvassa lienee semmoista kirjallisuutta, joka vetäisi vertoja nykyiselle venäläiselle kirjallisuudelle tarkoituksen totisuudessa ja päämaalin selvyudessa. Ja tämä tarkoitus suuntautuu nykyään etupäässä ratkaisemaan juuri nykyisyyden yhteiskunnallisia kysymyksiä».

Dostojevski otettiin Suomessa vastaan yhteiskunnallisena humanistikirjailijana. Hän «on sorrettujen puoltaja», Valvoja kirjoitti arvostellessaan Muistelmia kuolleesta talosta. «Tosin siinä ei ole hyvästi yhteensovitettua tapaustenkulkua, se on vaan kuvaus elämästä Siperian vankilas-

sa...» Mutta tämä elämä on niin epätavallista ja se on kuvattu sellaisella mestarin kädellä ja siinä on sellaisia ihmiskärsimyksiä, että on syntynyt yksi «kaunokirjallisuuden suurimpia mestariteoksia». Dostojevski «on aina psykologi, mutta tässä on hän psykologina ehkä suurempi kuin missään muualla». On itsestään selvää, että tällainen kertomus ei ole hauska eikä sitä ole hauskaksi aiottukaan, kriitikko varoitti. Tekijä ei ollut kiinnostunut ulkoisesta «hauskuudesta», vaan siitä, että ilmaisisi miehuullisen totuuden, paljastaisi pakkotyöväkilaelämän koko kaameuden. «Mutta paljon on kirjassa opittavaa, paljon antaa se ajattelemisen aihetta», kriitikko totesi. Dostojevskin tuotanto tarjosi suomalaisille arvostelijoille sopivan aiheen puhua todellisen taiteen ja korviketaiteen välisestä erosta. Valvojassa vuonna 1908 julkaistussa eräässä arvostelussa käsiteltiin samalla kahta suomennosta: Dostojevskin Pelaaajaa ja erään toisarvoisen englantilaisen kirjailijan Thomas Lawsonin romaania, jossa myös «pelataan» — ei kuitenkaan rulettia vaan arvopaperipörssissä. Arvostelija totesi, että vertaamalla näitä kirjoja voi saada havainnollisen käsityksen siitä, millainen kuilu on todellisen ja valheellisen dramaattisuuden välillä, kun taiteilija on toisessa kirjassa syvästi järkyttynyt elämänilmiöistä ja toista kirjaa on jännitetty kauhukuvilla. Lawsonin tarkoituksena oli kirjoittaa «jännittävä romaani», ja «jotta kirja saisi enemmän moraalista kantavuutta, on se tähdätty pörssilaitosta vastaan — tendenssi siis», ja sen mukaisesti oli rakennettu henkilökuvat ja tilanteet.

Dostojevski ei ole novellissaan «päättänyt mitään», hän ei esitä «rulettia vastaan korkeasiveellistä paatosta» ja näyttää siltä, ettei hän ole ottanut muuta päämäärää kuin kuvata «elämää, pelihelvetin menoa ja sen onnenonkija-yleisön kevytjalkaista perhoselämää». Mutta taiteen voima on sellainen, että «hänen kynänsä jäljessä astuu kutsumattomana Kauhu, jännityksen kauhu, ja himokas Hulluus, tuijottavin, verestävin silmin». Jännitys todellisesta taiteesta tulee ikään kuin «kutsumattomana», ei tarkoituksen seurauksena, vaan tuloksena taiteilijan syventymisestä «arkielämän» traagillisiin olosuhteisiin. Taiteellisessa mielessä arvostelija piti Pelaaajaa «keskitetyimpänä mitä suuri venäläinen on kirjoittanut».

Irooninen suhtautuminen korkeasiveelliseen paatukseen ja didaktiikkaan ei merkinnyt taiteen moraalisen voiman kieltämistä. Venäjän kirjallisuuden suhteen siitä

kirjoitti osuvasti Arvid Järnefelt «Päiväkirjassa matkaltani Venäjälle», joka julkaistiin 1899 hänen vierailtuaan Leo Tolstoin luona. Tämä oli hyvin vaikeaa aikaa Suomen historiassa ja Suomen ja Venäjän välisten suhteiden kehityksessä. Tsaarinvallasta ryhtyi uuteen hyökkäykseen Suomen autonomiaa vastaan, taantumukselliset venäläiset sanomalehdet olivat täynnä shovinistisia hyökkäilyjä Suomea vastaan, ja toisaalta Suomessa syttyi kansalliskiihko, joka sokaisi jopa poikkeuksellisen lahjakkaita ihmisiä ja häiritsi heitä arvioimasta järkevästi tilannetta omassa maassaan ja Venäjällä. Kaikki tämä herätti Järnefeltissä huolestuneisuutta. Hän yritti Päiväkirjassaan selvittää puolueettomasti ja differentiomalla, miten Venäjän yhteiskunnan eri kerrosten edustajat suhtautuvat Suomen kysymykseen. Tällainen differentiointi oli uusi tapa tämän ongelman käsittelyssä ja se oli luonteenomaista silloisille suomalaisille demokraattisimmille kirjailijoille. Järnefelt tähdensi, että Venäjällä oli tietysti arvovaltaisia piirejä, jotka ovat avoimesti vihamielisiä Suomen autonomialle, oli seurapiiriväkeä, jota ei kiinnostanut mikään muu kuin tanssiaiset ja lounaskutsut, oli vihdoin poliittisesti valveutumattomia pieneläjiä, jotka olettivat, että kaikki heidän onnettomuutensa johtuvat «muukalaisista».

«Tolstoilaisuutensa» takia Järnefelt ei voinut kunnolla arvioida Venäjän vallankumouksellisia voimia eikä hän suhtautunut Venäjän yhteiskuntaelämän erittelyyn niinkään sosiologina kuin kirjailijana, joka yritti ymmärtää yhteiskunnan sen hengen kulttuurin kautta. Mutta sitä tarkemmin hän näki sen, miten suuri kirjallisuus vaikutti sivistyneisiin venäläisiin. Ja sitä päättävämmin hän vakuutti suomalaisille, miten vahingollisia olivat ylimalkaiset johtopäätelmät Venäjästä, kun sitä kuvattiin vain taantumuksellisenä maana. Päältä katselijasta voi jopa näyttää, että Venäjän kirjallisuuden humanistinen henki ei ole jättänyt mitään jälkeä Venäjän nykyiseen yhteiskuntaelämään, mutta kun katsoo syvemmälle, niin paljastuu, että suurten venäläisten kirjailijain tuotteet ovat kasvattaneet kokonaisen sukupolven sivistyneitä ihmisiä, Järnefelt kirjoitti. Ja edelleen: «Joka on päässyt sivistyneen venäläisen luonteen perille, näkee selvästi, kuinka syvässä vuorovaikutuksessa he ovat kasvaneet näiden kirjailijojensa kanssa. Näyttää niinkuin koko heidän sydämensä sisällys ja ajatus-tapa olisi näiden kirjailijain luoma.

Ja sen tähden otan sanoakseni, että mikäli tunnen muita kansoja, en tiedä missään kasvatukseltaan ja aatteiltaan niin yleisinhimillisiä luonteita kuin ovat aina yleensä venäläiset. He ovat vaan sensuureeratut Venäjällä ja siksi näkymättömissä. Mutta syvällä sykkii yhä suuri, lahjakas ja oikeuttaa palavasti rakastava sydän, eivätkä mitkään päälle pannut peitteet voi saada sen sykintää tuntumattomaksi». Järnefelt teki johtopäätelmän, että «meillä on Venäjällä enemmän ystäviä kuin me tiedämme aavistaa».

Niissä vaikeissa oloissa, jolloin kahden maan kansalliset keskinäissuhteet olivat kärjistyneet, oli erittäin tärkeätä muistuttaa suomalaisille itsensä Venäjän kansan sorretusta asemasta, tähdentää, että Suomen ja Venäjän työtätekevillä oli sama yhtelen vihollinen. Eräässä kirjeessään Tolstoille, jonka Järnefelt kirjoitti miltei heti käytyään Tolstoin luona, hän tähdensi tätä seikkaa terävämmin kuin se oli mahdollista Päiväkirjassa sensuurin takia. Kirjeessä sanotaan, että matkataan Venäjälle hän kirjoitti «näyttääkseen, että se, joka haluaa tuhota Suomen, on se sama, joka saattaa turmioon Venäjän kansaa». Järnefelt esitti mielipiteensä vieläkin tarkemmin kirjeessään Tolstoille 26. lokakuuta 1904. Itsevaltiuden politiikka Suomessa oli Järnefeltin mukaan esimerkkinä siitä, miten «Venäjän keisarikunnan yhtenäisyyden» nimessä eristetään «venäläisestä aineksesta kansat, jotka ovat jo tottuneet elämään naapureina venäläisten kanssa». «Jos näiden kansojen yhdistämisen asia on annettu hallituksen käsiin, niin se on annettu aivan väärin käsiin. Hallitus on venäläisten ja muiden kansojen todellisen yhtenäisyyden vihollinen, siis myös Venäjän kansakunnan vihollinen. Mikään ei voi paremmin todistaa sitä kuin Suomen kysymys». (Lainaukset suomennettu Järnefeltin alkuperäisestä venäjänkielisestä tekstistä).

Suurten venäläisten kirjailijain tuotanto oli usein moraalisisessa ja taiteellisessa mielessä suomalaisille kirjailijoille omalaatuisena kriteerinä oman kansallisen kirjallisuutensa ilmiöitä arvioidessa. Mielenkiintoisen vetoamisen Dostojevskiin voi löytää Minna Canthin kirjeestä, jossa hän kertoo vaikutelmistaan juuri ilmestyneestä Juhani Ahon lyiris-psykologisesta kertoelmasta Yksin (1890). Aho kehitteli silloin erikoislaatuista psykologismia, jossa oli heikentynyt hänelle aikaisemmin ominainen yhteiskuntakuvaus. Kertoelmassa Yksin, jossa kuvataan rakkautta ilman vastarakkautta, ei ole laisinkaan yhteis-

kunnallisia kysymyksiä ja niiden asemesta vallitsee hyljätyin, henkisesti väsyneen ja resignoidun ihmisen mieliala. Minna Canthin kirjeessä puhutaan tällaisen psykologismien rajoittuneisuudesta. Pannemerkille kertoelman «mainion stiilin» ja mestarillisen muodon Canth samalla korostaa, että «sisältö itsestään on mitätön» ja että tekijän psykologia uhkaa muuttua «sentimentaaliseksi» tunteellisuudeksi, johon sulavat konkreettiset henkilöhahmot. «Ja tuoko sitten rakkautta?» Canth kysyy tarkoittaen kirjan päähenkilön taipuvaisuutta itsetarkkailuun, minkä takia rakastetun henkilöahmo siirtyy taivaalliseen etäisyyteen. Haaveittensa kohteesta hän tietää vain sen, että hänellä on puhdas profiili ja hiussuortuva korvan päällä. Psykologismi on muuallakin epätydyttävää. Canth ei voi kuvitella kirjan päähenkilöä yhtä selvästi kuin esimerkiksi Raskolnikovin, joka on myös yhden, sairaalloisesti kehittyvän kiihkon vallassa.

Canth oli enemmän kiinnostunut yhteiskunnallisista ongelmista kuin Aho 1890-luvulla. Dostojevskin romaanissa Canthia ei kiinnostanut ainoastaan tekijän kuvaustaidon voimakkuus, vaan vielä se, että sairaalloisesti kehittyvästä kiihkostaan huolimatta Raskolnikov ei irtaannu polttavimmista yhteiskunnallisista kysymyksistä.

Taantumuksellinen kritiikki on yrittänyt useaan otteeseen väheksyä Dostojevskin tuotannossa ilmenevää yhteiskunnallisen protestin voimakkuutta ja humanistista paatosta. Porvarillisten tutkijain spekulointi Dostojevskin nimellä on ilmennyt erikoisesti yhteiskunnallisten pulakausien aikana. Taantumuksellisten luokkien ja heidän ideologiansa täytyy tällaisina kausina mustata vallankumousta ja silloin he vetoavat mielellään suurmiesten haamuihin ja nokkivat heidän jäämistöstään kaiken sen, mikä voisi saattaa huonoon valoon etumaisen yhteiskuntaluokan pyrkimykset.

Suomessakin yritettiin 1920—1930-luvulla käyttää taantumuksellisesti Dostojevskin tuotannon ristiriitaisuuksia. Niinpä I. Pekar in artikkelissa (Sininen kirja, 1928, № 4) Riivaajat-romaanin, joka on Dostojevskin tendenssimäisimpiä ja suunnattu Venäjän vapausliikettä vastaan, julistettiin «suuren mielipuolen» ennustuksellimmaksi tuotteeksi, jossa tämä ennusti «shigalevshinassa», tuossa sosialistisen yhteiskuntarakenteen irvikuvassa, tulevat «bolshevismien kauhut».

Bolshevismivihan saastuttamat arvostelijat yrittivät vääristellä ja tehdä sisällötömiksi varsinkin ne vaiheet Dostojev-

kin elämästä, jolloin hän oli yhteydessä vallankumoukselliseen liikkeeseen. Ja tässä tällaisten kriitikkojen avuksi tuli freudismi, joka tunsi erikoista suopeutta tätä kirjailijaa kohtaan. Muistutamme mieleen, että itse Sigmund Freud kirjoitti aikoinaan artikkelin «Dostojevski ja isänmurha», jossa kirjailijan persoonallisuuden ja tuotannon koko problematiikka johdetaan ns. oidipuskompleksista. (Freudin psykoanalyysin mukaan kompleksit, joka aiheutuu pojan äitiä kohtaan tuntemasta eroottisävyisestä kiintymyksestä, johon liittyy kilpaileva suhde isään. **Toim. huom.**)

Freudin psykoanalyysin seuraaja oli Suomen kirjallisuudessaakin. Niinpä vuonna 1937 Valvojassa julkaistiin J. Kuloveden artikkeli Dostojevskin sielullisesta rakenteesta, jossa vedottiin länsimaisiin freudilaisiin tutkimuksiin. «Oidipuskompleksin» perusteella Dostojevskin sielunelämällä sanottiin olevan aktiivisesti hajoittava ja passiivisesti kärsivä neuroottinen «ambivalenssi». (Eräiden elämysten ominaisuus herättää samanaikaisesti vastakkaisia tunteita, esim. vihaa ja rakkautta. **Toim. huom.**) «Isäviha herätti Dostojevskissa «syyllisyydentuntoa» ja «rangaistustarvetta». Tämän yleisen kaavan mukaan kyhätään sitten konkreettisia asettelmia elämäkerrallisten vaiheiden selittämiseksi. Kerrassaan tökeröltä ja kirjailijaa eniten loukkaavalta näyttää freudilaisten yrittys selittää «oidipuskompleksilla» hänen elämäkertansa traagillisimmat vaiheet, nimittäin osallistuminen petrashevskilaisten kerhoon, vangitseminen ja sitä seurannut pakkotyövankeus. Isän tilalle asetetaan tsaari ja sitten kaikki käy hyvin yksinkertaisesti: ensin oli ekstaattinen vihanpurkaus «isä-tsaaria» kohtaan, sitten katumus ja kärsimyksentarve. Tai oikeastaan ei «alussa» eikä «sitten», vaan «kapinan tavoitteena olikin pelkkä kärsimys.» Niinhän kriitikko kirjoittaakin: «Henkilö asettuu vaaralle alttiiksi ikään kuin provosoiden itselleen kärsimyksiä ja rangaistusta». Artikkelin tekijä kysyy: «Mikä piti yllä tämän miehen elinvoimaa silloin, kun moni kohtalotoveri ruumiillisesti vankempirakenteisena kuitenkin sortui kärsimyksiin? Täytyy sanoa, että rangaistus merkitsi tyydytystä». Sama «syyllisyyden tunto» palautti hänet kristinuskon helmaan. Käyttäen sitten näitä «komplekseja» Dostojevskin tuotteiden henkilöiden erittelyssä artikkelin tekijä tekee johdopäätöksen, että Dostojevski taistelijana

oli Freudin psykoanalyysin edeltäjä, vaikkei hän itse sitä tajunnut.

Sodanedellisessä Suomessa ei ollut yksinkertaista ilmaista vähänkään oikeudenmukaisempaa ja vääristelemätöntä mielenkiintoa Venäjän kirjallisuuteen. Syyttihän silloin fasistimielinen professori V. A. Koskenniemi jopa Leo Tolstoita siitä, että tämä oli tuotannollaan edesauttanut Venäjän vallankumousta. Äskettäin ilmestyneissä tunnetun suomalaisen teatteriohjaajan Eino Kaliman muistelmissa on mielenkiintoinen kohta: kun hän 30-luvulla päätti ohjata erään D. Merezhkovskin näytelmän, niin «vaarallisinta tässä valinnassa oli se seikka, että tekijä oli venäläinen». Mutta lieventävänä asianhaarana viranomaisten silmissä oli se, että «melkein kaikki kulttuurielämän seuraajat tiesivät, että kyseinen kirjailija asui maanpaossa Pariisissa ja oli bolshevismien kaikkien katkerimpia ja sitkeimpiä vastustajia».

Eino Kalima ohjasi kuitenkin vuonna 1937 Kansallisteatterissa Dostojevskin Rikoksen ja rangaistuksen ranskalaisen Gaston Batyn dramatisoimana. Kalima muistelee kirjassaan, että vaikkei hän ollut koskaan ollut kiinnostunut dramatisoinneista, Dostojevskin romaanin mukaan tehty näytelmä onnistui ja sillä oli hyvä menestys.

Sodan jälkeen Suomessa on ilmestynyt Dostojevskin tuotteita uusina suomennoksina ja on julkaistu hänen tuotantonsa käsitteleviä kirjoituksia. Suurena kirjailijana hän ei voi olla olematta Suomen nykykirjailijainkaan näköpiirin ulkopuolella, vaikkei heidän suhtautumisensa häneen ole yksiselitteinen. Mainittakoon, että Väinö Linna lukee mielellään Dostojevskia, mistä hän on kirjoittanut elämäkerrallisessa romaanissaan Päämäärä. Dostojevski lieinee vaikuttanut Linnaan, varsinkin hänen varhaisempaan tuotantonsa, mutta sitten Leo Tolstoista tuli hänelle läheisin kirjailija.

Suomalainen runoilija Eino Leino vertasi Tolstoita valtavaan tammeen, jonka oksat ovat levinneet joka puolelle, niin että kukin saa siitä sen, mikä on häntä lähimpänä.

Samaa voidaan sanoa Dostojevskistakin. Eivät kaikki voi suhtautua samalla tavalla hänen tuotantonsa eri puoliin, mutta se tulee aina järkyttämään lukijoita sekä kirjailijan kotimaassa että sen rajojen ulkopuolella.